



† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

## Παιδεία και Εκπαίδευση στην προοπτική των Τριών Ιεράρχων

Κάθε φορά που προστρέχουμε στους Τρεις Ιεράρχες ζητώντας τη σοφία τους πάνω σε κάποιο πρόβλημά μας, διαπιστώνουμε την καθολικότητα και την πληρότητα της σκέψης τους, αλλά και την επικαιρότητά τους. Βαθείς ανατόμοι της ανθρώπινης ψυχής, κάτοχοι πλούσιας θεολογικής αλλά και επιστημονικής παιδείας, ανίχνευσαν τα απύθμενα βάθη της ανθρώπινης ύπαρξης, δεν άφησαν καμιά πτυχή της ζωής ανεξερεύνητη.

Είχαν συλλάβει το νόημα της ανθρώπινης ύπαρξης στην πληρότητά του κι είναι ανίκητοι από το χρόνο. Γιατί δεν ασχολούνται με τις παροδικές συμβατικότητες της ζωής, αλλά με την αναλλοίωτη, την αμετάβλητη ουσία της.

Μπορεί οι απαντήσεις τους να γίνονται δεκτές σε ορισμένες περιόδους της ιστορίας, υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Η απόσταση που μας χωρίζει από την εποχή και τη δράση τους, είναι οπωσδήποτε ένας μεγάλος διαφοροποιητικός παράγοντας. Σημασία όμως έχει πως το πνεύμα τους είναι πάντα επίκαιρο και σύγχρονο. Υπερχρονικό όπως και το Ευαγγέλιο.

Δεν είναι, φυσικά εύκολο να μιλήσει γι' αυτούς κάποιος άνθρωπος της δικής μας εποχής. Χαρακτηριστικό του ανθρώπου της εποχής μας είναι ο περιορισμός των γνώσεών του σ' ένα πεδίο που συνεχώς μικραίνει, που του απορροφά όλη τη δυνατότητα μάθησης, ώστε να μην του μένει χρόνος για άλλη πνευματική δραστηριότητα. Αυτή η υπερειδίκευση του καιρού μας οδήγησε μοιραία στον κατακερματισμό της γνώσης και στο στένεμα της σκέψης. Εκείνοι ήσαν ολοκληρωμένες προσωπικότητες. Εμείς, ανεπαρκείς ακόμα και στις ειδικότητές μας. Με ποιες λοιπόν εμπειρίες, με ποια γλώσσα και ποιο λόγο, να μιλήσουμε για τα «πάγχρουσα στόματα του Λόγου»;

Με την επίγνωση αυτής της αδυναμίας, θα επιχειρήσω μια προσέγγιση στο θέμα της παιδείας και της εκπαίδευσης, της αγωγής δηλαδή, των νέων με το οποίο ασχολήθηκαν οι Τρεις Ιεράρχες και το οποίο επιβάλλει η ετήσια γιορτή των Γραμμάτων.

Το πρόβλημα της αγωγής των νέων είναι πάντα επίκαιρο και



† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

καθολικού ενδιαφέροντος. Στο σημείο αυτό συναντώνται όλοι: Κυβερνώντες και κυβερνώμενοι, ποιμένες, γονείς, δάσκαλοι, κι αυτοί οι νέοι ως υποκείμενο της αγωγής. Η αγωγή των νέων είναι το κατ' εξοχήν πρόβλημα κάθε εποχής και επομένως και της εποχής μας για δύο λόγους:

α) πρώτα γιατί η έλλειψη στόχων στην αγωγή και σκοπών στην Παιδεία είναι αποδεδειγμένο πως οδηγεί πάντα σε αδιέξοδα με τραγικές διαστάσεις

β) κι ύστερα γιατί ξέρουμε πως σήμερα που διανύουμε μια περίοδο που συνιστά αποφασιστική καμπή στην ιστορική πορεία μας ως Κυπριακού Ελληνισμού, δεν είναι στην αριθμητική αλλά στην ποιοτική μας υπεροχή που θα πρέπει να βασιστούμε, προκειμένου να επιβιώσουμε. Κι η ποιοτική υπεροχή συναρτάται άμεσα προς το είδος και την καταλληλότητα της αγωγής της νέας γενιάς. Σε συνάρτηση, μάλιστα, προς την επιχειρούμενη σήμερα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τα χαρακτηριστικά που επιχειρούν κάποιοι να της προσδώσουν το θέμα της Παιδείας και της Εκπαίδευσης των νέων μονοπωλεί τα ενδιαφέροντα κάθε Ελληνοκύπριου.

Στο μεγάλο πρόβλημα της Παιδείας και της Εκπαίδευσης οι Τρεις Ιεράρχες, παρά την ετερότητα των χαρακτήρων και των ατομικών ενδιαφερόντων τους, παρουσιάζουν μια βαθιά πνευματική ομοιογένεια και ενότητα στόχων και σκοπών.

Λόγω χρονικής στενότητας θα περιοριστώ απόψε μόνον σε ορισμένες αδρές όψεις του προβλήματος, και δεν έχω ψευδαισθήσεις πως σε μερικά τουλάχιστον σημεία, μερικοί, για διάφορους λόγους, ίσως να μην συμφωνήσουν με τις θέσεις των Τριών Ιεραρχών.

Οι Τρεις Ιεράρχες ασχολούνται στα έργα τους με την αγωγή κάθε ηλικίας. Πιο πολύ βέβαια ασχολούνται με τη νεότητα. Είναι βαθείς γνώστες της προβληματολογίας των νέων, που η κοινωνία εμπιστεύεται στα χέρια τους. Η νεότητα – λέει ο Χρυσόστομος – είναι «καθ' εαυτήν ευόλισθον πράγμα και οξύρροπον προς κακίαν». Γι' αυτό και τονίζει επανειλημμένα πως πρώτο μέλημα τόσο της οικογένειας όσο και του κράτους πρέπει νάναι η Παιδεία. «Πάντα υμίν δεύτερα έστω της προνοίας των νέων». Όλα τ' άλλα, λέει, θα πρέπει να μπαίνουν σε δεύτερη μοίρα μπροστά στο πρόβλημα της Παιδείας των νέων. Το μεγαλύτερο ποσοστό, θα λέγαμε σήμερα, του



† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Κρατικού Προϋπολογισμού, όχι σε άλλα επουσιώδη έργα, αλλά στην Παιδεία.

Μέσα στα ίδια πλαίσια κινείται κι ο Γρηγόριος, τονίζοντας τη σημασία της αγωγής με την ακόλουθη πρόταση, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν χρυσούς κανόνες της Παιδαγωγικής: «Τέχνη τεχνών και επιστήμη επιστημών φαίνεται μοι άνθρωπον άγειν, το πολυτροπώτατον ζών και ποικιλώτατον». Κατά τον Χρυσόστομο η ιδιότητα του γονιού δεν εξαρτάται τόσο από το γεγονός ότι έφερε ανθρώπους στη ζωή, αλλά κυρίως από το ότι μόχθησε για τη σωστή ανατροφή τους. Όχι το «τεκνοποιείν» αλλά το «τεκνοτροφείν», συνιστά το γονιό.

Και τότε ακούονταν τα ίδια παράπονα που και σήμερα διατυπώνονται για τους νέους: Θρασύτητα, ανυπακοή, επανάσταση, ασέβεια, αναρχία της νεολαίας. Πάντα η σχέση των μεγαλύτερων προς τους νέους είναι διαλεκτική – αντιθετική. Οι Τρεις Ιεράρχες όμως εντοπίζουν την παρατηρούμενη ανησυχητική πορεία των νέων στην έλλειψη επαρκούς φροντίδας εκ μέρους των μεγαλύτερων και στην ανεπάρκεια της προσφερόμενης αγωγής. «Πόθεν τα μυρία κακά;» ρωτά ο Χρυσόστομος. «Δεν είναι – λέει – από το ότι παραβλέψαμε την πνευματική κατάρτιση των νέων;». Μπορούμε να «δρέψωμεν εξ ακανθών σταφυλάς και από τριβόλων σύκα;» Αν δείχναμε, λέει ο ίδιος Ιεράρχης, το ίδιο ενδιαφέρον για την πνευματική αγωγή των παιδιών μας, μ' εκείνο που δείχνουμε για την οποιαδήποτε άλλη κατάρτισή τους, θα μπορούσαμε να προλάβουμε πολλά από τα κακά που μας απειλούν. Κατανοούν επομένως τη σημασία της αγωγής οι Τρεις Ιεράρχες και εντοπίζουν και το ρόλο των μεγάλων.

Σ' αυτές τις διαπιστώσεις βέβαια, κατέληξαν κι άλλοι πολλοί, πριν και μετά τους Τρεις Ιεράρχες. Ποια είναι η ιδιαιτερότητα των Τριών Ιεραρχών;

Διαφέρουν στην προτεινόμενη αγωγή. Θεωρούν πως η αγωγή δεν πρέπει νάναι ανεξάρτητη από τον προορισμό του ανθρώπου, το στόχο του, που είναι το «ομοιωθήναι Θεώ». «Ομοίωσις δε, ουκ άνευ γνώσεως, η δε γνώσις ουκ εκτός διδαγμάτων» λέει ο Βασίλειος. Αυτή η ομοίωσις με το Θεό, δεν θα επιτευχθεί χωρίς γνώσεις, μέσα σ' ένα κλίμα άγνοιας και σκοταδισμού. Ούτε και χωρίς τη χρήση παιδαγωγών και παραδειγμάτων.

Είναι γνωστό πως στον Ελληνικό ανθρωπισμό, σκοπός της Παιδείας



† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

ήταν η εξανθρωποίηση του ανθρώπου. Είχε απόλυτη ισχύ το απόφθεγμα: «Ως χαρίεν άνθρωπος, όταν άνθρωπος η». Ιδανικό για την αγωγή εκεί είναι η υπέρβαση της ζωώδους φύσης. Είναι η οριζόντια, εγκοσμιοκρατική τάση. Ο στόχος της χριστιανικής αγωγής, που προτείνουν οι Τρεις Ιεράρχες, είναι διαφορετικός. Βρίσκεται έξω από τον κόσμο, πέρα από το στενό ορίζοντα της εγκόσμιας προοπτικής. Το «αρχέτυπο» στο οποίο στοχεύει η παιδευτική τους πορεία είναι ο Θεάνθρωπος Ιησούς Χριστός. Στόχος τους είναι η αφύπνιση της ανθρώπινης ύπαρξης από τον ύπνο της αμαρτίας στην περιοχή της «καινής ζωής». Είναι εύστοχη μια σχετική παρατήρηση του Χρυσοστόμου: «Ου γαρ ει τις σώμα ανθρώπου και φωνήν έχει, ούτος άνθρωπος, αλλ' ει τις ψυχήν ανθρώπου και διάθεσιν έχει ψυχής. Ψυχής δε ανθρώπινης ουδέν ούτω τεκμήριον, ως των θείων εράν λογίων». Η αγάπη δηλαδή του λόγου του Θεού είναι η μεγαλύτερη απόδειξη για την μόρφωση του ανθρώπου κι αυτή την αγάπη έχει σκοπό να εμφυσήσει στους νέους η προτεινόμενη από τους Τρεις Ιεράρχες αγωγή.

Ποια όμως είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της αγωγής που προτείνουν; Πώς θα επιτευχθεί ο πιο πάνω στόχος τους;

Προτείνουν πρώτ' απ' όλα μια σύμμετρη ανάπτυξη όλων των ψυχοσωματικών δυνάμεων των νέων. Η Παιδεία δεν νοείται από τους Τρεις Ιεράρχες σαν μια ξερή μετάδοση γνώσεων. Δεν στοχεύει στην ανάπτυξη μόνο της λογικής αλλά και των άλλων ψυχικών δυνάμεων: της αγάπης, της φιλαλληλίας, του συναισθήματος. Σκοπός δεν είναι η πολυμάθεια σε κάποιο μόνο τομέα, μα η ολοκληρωμένη προσωπικότητα. Διείδαν από τότε κάποια αδιέξοδα στα οποία έχουμε σήμερα περιέλθει. Δεν εννοώ μόνο τον κλειστό στον εαυτό του άνθρωπο που μας έδωσε η εξειδικευμένη Παιδεία της εποχής μας. Αναφέρομαι και σε μερικά σοβαρότατα αδιέξοδα των φυσικών επιστημών – έστω κι αν πολλοί δεν τα υποπτεύονται κι άλλοι θέλουν να τα αγνοούν – πούναι αποτέλεσμα της στροφής σε μια μόνο πτυχή της πραγματικότητας. Υπενθυμίζω μια γνωστότατη σε όλους περίπτωση: Στην Ιατρική με τις τόσες ειδικότητες και υποειδικότητες, παρουσιάζεται σήμερα αδυναμία στη θεραπεία πολλών περιστατικών. Στόχος της Ιατρικής είναι σήμερα η εξαφάνιση συμπτωμάτων με την επενέργεια φαρμάκων σχεδιασμένων να δρουν τοπικά, χωρίς να



† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

λαμβάνεται υπόψη ο οργανισμός σαν σύνολο. Γι' αυτό κι υπάρχουν οι τόσες παρενέργειες. Μόλις τώρα οι επιστήμονες άρχισαν να υποψιάζονται πως η αδυναμία της σύγχρονης Ιατρικής να κατανοήσει και να θεραπεύσει ορισμένες αρρώστιες ίσως να οφείλεται στο ότι οι αρρώστιες αυτές πλήττουν τον οργανισμό στο σύνολό του, έτσι που η καταπολέμηση των τοπικών συμπτωμάτων να μην αρκεί, να υπάρχουν μεταστάσεις. Γι' αυτό κι αναθεωρούν τις απόψεις τους ότι ο οργανισμός είναι απλώς σύνολο οργάνων και ιστών. Στην διαδικασία των επί μέρους πάντα κάτι σου διαφεύγει.

Κι αν μια μονομερής Παιδεία οδηγεί σε τόσα σοβαρά φυσικά αδιέξοδα, πολύ περισσότερα θάνατι τα πνευματικά και μεταφυσικά αδιέξοδα από μια Παιδεία που δεν στοχεύει σε μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα, σε μια ενιαία ψυχοσωματική ύπαρξη. Κι είχαν δίκιο σ' αυτό οι Τρεις Ιεράρχες.

Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια, επιδιώκουν ύστερα οι Τρεις Ιεράρχες να βοηθήσουν τους νέους να αποκτήσουν αυτοσυνειδησία. Έχοντας επίγνωση των ορίων τους θάνατι προσγειωμένοι και θα μπορούν να κάμνουν ορθή ιεράρχηση των αξιών της ζωής. Σε μιαν ομιλία του Βασιλείου με τίτλο: «Εις το πρόσεχε σεαυτώ», δίνονται παιδαγωγικότατα οι κατευθύνσεις για ορθή αυτογνωσία. Αφήνω το κείμενο χωρίς μετάφραση, λόγω της γλαφυρότητάς του : «Εξέτασον σεαυτόν τίς εί, γνώθι σεαυτού την φύσιν, ότι θνητόν μεν σου το σώμα, αθάνατος δε η ψυχή ... Πρόσεχε ουν σεαυτώ, τουτέστι, μήτε τοις σοις, μήτε τοις περί σε, αλλά μόνον σεαυτώ πρόσεχε. Άλλο γαρ εσμέν ημείς αυτοί και άλλο τα ημέτερα και άλλο τα περί ημάς ... Ημείς εσμέν η ψυχή και ο νους καθ' ό κατ' εικόνα του κτίσαντος γεγενήμεθα. Μεμνημένους ουν της φύσεως, ουκ επαρθήση ποτέ ...»

Αλλά κι ο Χρυσόστομος συνιστά σαν αναγκαία στην αγωγή του νέου: «να γνωρίσει τη φύση των ανθρώπινων πραγμάτων. Τι δηλαδή είναι ο πλούτος και η δόξα και η εξουσία, και να τα περιφρονεί και να επιδιώκει τα μέγιστα αγαθά». Σε άλλο σημείο, ο ίδιος συμπληρώνει: «Δε θάχεις τόσα αποτελέσματα αν διδάξεις στο παιδί σου μια τέχνη και κοσμική παιδεία για να κερδίζει χρήματα, όσο αν του διδάξεις την τέχνη εκείνη με την οποία θα περιφρονεί τα χρήματα».

Ο Χρυσόστομος δεν σταματά να επαναλαμβάνει στα κηρύγματά του:





† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

«Ουκ οίσθα ότι οποδημία ο παρών βίος; Μη γαρ πολίτης εί; Οδίτης εί. Συνήκας τι είπον; Ουκ εί πολίτης αλλ' οδίτης» (Δεν είσαι δηλαδή μόνιμος εδώ, αλλά οδοιπόρος και περαστικός). «Μη είπης έχω τήνδε την πόλιν και έχω τήνδε. Ουκ έχει ουδείς πόλιν. Η πόλις άνω εστί. Τα παρόντα οδός εστί. Πανδοχείον εστί ο παρών βίος». Έχοντας ιεραρχήσει σωστά τις αξίες της ζωής ο νέος, δε θα παραμελήσει τα παρόντα, δε θα τα θέσει όμως σε ανώτερη μοίρα από τα μέλλοντα.

Κι ο Γρηγόριος μαζί με τους άλλους Πατέρες διδάσκει: Μία είναι η ζωή που αξίζει. Αυτή που είναι στραμμένη στην αιωνιότητα. «Μία ζωή προς την όντως ζωήν βλέπειν».

Συνιστώντας τα πιο πάνω οι Τρεις Ιεράρχες δεν ζητούν να μεταδώσουν πνεύμα μοιρολατρίας, δειλίας ή παθητικότητας. Το παιδευτικό τους ιδεώδες στοχεύει στη διάπλαση ενός αγωνιστή, μαχητικού, θαρραλέου ανθρώπου, ανύστακτου μαχητή για την αλήθεια και τη δικαιοσύνη. Η ζωή μας, τονίζει ο Χρυσόστομος, δεν πρέπει να εξαντλείται στη μακαριότητα του περιθωρίου και στην απόλαυση των μικροχαρών των μετριοτήτων. Ο αγώνας μας προς τα εμπρός είναι συνεχής, δεν υπάρχει ανακωχή. Ξέρουν οι Τρεις Ιεράρχες πως η ζωή δεν είναι μουσείο στο οποίο φυλάσσονται οι αξίες του παρελθόντος, αλλά δημιουργία, αγώνας για την καταξίωση της ανθρώπινης υπόστασης, για την πραγμάτωση των δυνατοτήτων της φύσης μας. Ξέρουν πως ο στίβος της Ιστορίας δεν έχει τόσο ανάγκη από φανατικούς φιλάθλους όσον από ευγενείς αθλητές και γι' αυτό καλούν καθημερινά σε νέες προσπάθειες. Χωρίς αγώνες δεν υπάρχουν έπαθλα, δεν υπάρχουν αμοιβές. «Τις καθεύδων, τρόπαιον έστησε;» ρωτά ο Μ. Βασίλειος. «Τις τρυφών και καταυλούμενος, τοις της καρτερίας στεφάνοις κατεκοσμήθη; Ουδείς μη δραμών ανείλετο βραβεία. Πόνοι γεννώσι δόξαν, κάματοι προξενούσι στεφάνους».

Η ευρύτητα των αντιλήψεων των Τριών Ιεραρχών φαίνεται κι από τη θέση τους απέναντι στη «θύραθεν», τη μη Θεολογική Παιδεία. Δεν την απορρίπτουν, την αποδέχονται. Οι ίδιοι εξάλλου συγκέντρωσαν την υψηλότερη κατά κόσμον Παιδεία της εποχής τους. Αξιολογούν ωστόσο αυτή την κοσμική Παιδεία με βάση την αιωνιότητα. Ο Μ. Βασίλειος μέχρι το τέλος της ζωής του δεν έπαυσε να στέλλει από την Καισάρεια Χριστιανούς νέους



† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

που διψούσαν για μόρφωση, στην εθνική σχολή του Λιβάνιου, όπου θα καταρτίζονταν για να εξορμήσουν προς τον κόσμο. Φρόντιζε όμως την ίδια ώρα να τους προειδοποιεί: «Ημείς (οι Χριστιανοί), επί μακρότερον προίμενταις ελπίσι και προς ετέρου βίου παρασκευήν άπαντα πράττομεν». Θα πάρουν ό,τι είναι χρήσιμο από τον υλικό κόσμο, αλλά άλλος είναι ο προσανατολισμός, άλλα τα κριτήρια της δικής μας ζωής.

Την επιστήμη και την τεχνολογική πρόοδο του καιρού του, θέμα με το οποίο η Παιδεία κάθε εποχής αναπόφευκτα βρίσκεται σε επαφή, ο Βασίλειος τη δέχεται και την ευλογεί. Έχει τη γνώμη πως η ανθρώπινη εφευρετικότητα και πρόοδος αποτελούν εκπλήρωση του ανθρώπινου προορισμού κι είναι στην ουσία δοξολογία του Θεού. «Ο Θεός εν τούτω έδωκεν ημίν το κατ' εικόνα, εν τω κατακυριεύειν των τε ενύδρων και των χερσαίων» λέει . Ταυτόχρονα όμως τονίζει πως ο άνθρωπος δεν καθορίζεται από τη θέση του μέσα στο κοσμικό σύστημα, αλλά από τη σχέση του με το Θεό. Η πραγμάτωση της αληθινής ουσίας του δεν συντελείται στο «κατά φύσιν ζην», επεκτείνεται στο «υπέρ φύσιν».

Πρωτοποριακή είναι κι η θέση των Τριών Ιεραρχών απέναντι στην Τεχνική εκπαίδευση των νέων και τα χειρωνακτικά επαγγέλματα. Σε εποχή που οι χειρωνακτικές τέχνες θεωρούνταν και ονομάζονταν «βάνανσοι», θα πει ο Χρυσόστομος: «Μη καταφρονώμεν των από χειρών τρεφομένων». Κι αλλού: «Όταν ίδης υλοκοπούντα, σφυροκοπούντα, ησβολωμένον (μουντζουρωμένο δηλαδή), μη διά τούτο καταφρόνει, αλλά διά τούτο θαύμαζε». Θεωρεί ο Χρυσόστομος τα επαγγέλματα «σφόδρα αναγκαία». Πρώτη δε τέχνη είναι γι' αυτόν η γεωργία, που καλλιεργεί και τη φιλοπατρία όπως ορθά είπαν κι οι αρχαίοι Έλληνες.

Ο Γρηγόριος επαινεί το νόμο των Αθηναίων που όριζε να εκλέγουν οι νέοι την τέχνη που τους άρμοζε. Υπογραμμίζει δηλαδή την ανάγκη επαγγελματικού προσανατολισμού. «Το σύμφωνο με τη φύση, λέγει, οδηγεί στην επιτυχία, το αντίθετο όμως προς τη φύση φέρνει αποτυχία».

Στην αγωγή των νέων ιδιαίτερη σημασία έχει, κατά τους Τρεις Ιεράρχες, και το παράδειγμα των δασκάλων. Ο νέος περιμένει ουσιαστικά όχι τους λόγους του υπεύθυνου για την αγωγή του, αλλά το παράδειγμά του. «Ουδέν γαρ ούτως ενάγει προς την της αληθείας οδόν, ως πολιτείας



† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

ακρίβεια. Ουδέ γαρ τοις παρ' ημών λεγομένοις ούτω προσέχουσιν, ως τοις υφ' ημών πραττομένοις», λέγει ο Μ. Βασίλειος. Και προσθέτει: «Πολλών μεν ακήκοα λόγων ψυχωφελών, πλην παρ' ουδενί των διδασκάλων εύρον αξίαν των λόγων την αρετήν». Κι ο Γρηγόριος λέγει επιγραμματικά: «μισώ λόγους, οίς εναντίος βίος». Μισώ τα λόγια που έχουν αντίθετη ζωή. Γι' αυτό και φρόντιζαν οι Τρεις Ιεράρχες να γίνονται «πάσι νόμος αρετής». Μα κι ο Χρυσόστομος είναι στο σημείο αυτό κατηγορηματικός. «Τίποτε ψυχρότερο δεν υπάρχει, λέγει, από το δάσκαλο που μόνο με τα λόγια ασχολείται με το αντικείμενό του. Κάτι τέτοιο δεν είναι για δάσκαλο, αλλά για ηθοποιό». «Πώς ο μεγαλύτερος θα καθοδηγήσει το νεότερο, όταν αυτός κάνει χειρότερα απ' εκείνο;», διερωτάται ο ίδιος ιεράρχης. Και πόση στ' αλήθεια ψυχολογική δύναμη και παιδαγωγική εμπειρία δείχνει η πιο πάνω σκέψη του!

Μέσα στα πλαίσια του παραδείγματος προς τους μαθητές, ο Γρηγόριος θέλει το δάσκαλο συνεχώς να ανανεώνεται. Να μορφώνεται καθημερινά κι ύστερα να μορφώνει κι άλλους. Να γεμίζει σοφία κι ύστερα να μεταδίδει σ' άλλους. Πρώτα να φωτίζεται ο ίδιος κι ύστερα να φωτίζει άλλους. Δεν εκπληρώνει την αποστολή του ο δάσκαλος, όταν μένει εγκλωβισμένος στη νεκρή επανάληψη ενός νεκρού υλικού για δέκα, είκοσι, τριάντα χρόνια ζωής, οριστικά ξεκομμένος από κάθε επιστημονική φιλοδοξία και όραμα, δίχως δυνατότητες ουσιαστικής δημιουργίας.

Ο Χρυσόστομος στο έργο του «Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα», δίνει πολλές αρχές, πούναι και σήμερα βασικές αρχές της Παιδαγωγικής. Στο έργο αυτό, ο Χρυσόστομος δέχεται κλιμάκωση της αγωγής. Κάθε ηλικία πρέπει να έχει το δικό της τρόπο – μέθοδο αγωγής και το δικό της παιδευτικό περιεχόμενο. Η αγωγή πρέπει νάναι συνεχής και προσεγμένη όπως το έργο των ζωγράφων και των γλυπτών. Γιατί όπως κι εκεί, έτσι κι εδώ, σκοπός είναι η κατασκευή ενός αριστουργήματος, ενός καλλιτεχνήματος.

Συνιστά μέσα παιδαγωγικά για κάθε αίσθηση του ανθρώπου κι αναγνωρίζει τη σημασία των «υποκαταστάτων» για μια σωστή αγωγή. Μιλώντας π.χ. για την προφύλαξη της πύλης της όρασης, συνιστά ποια θεάματα δεν πρέπει να βλέπει το παιδί. Συμπληρώνει όμως: «Επειτα δείξε





† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

στο παιδί άλλες καλλονές για να του απομακρύνεις τα μάτια από εκείνα τα θεάματα. Δείξε του τον ουρανό, τον ήλιο, τα άστρα, τα άνθη της γης, τα λειβάδια, τα ωραία βιβλία ...» Αν ζούσε σήμερα ο Χρυσόστομος θα ήταν ασφαλώς ένας από τους πρωταγωνιστές για τη δημιουργία Χριστιανικών εφημερίδων, χριστιανικού ραδιοφώνου, χριστιανικής τηλεόρασης, χριστιανικού κινηματογράφου. Γιατί δεν αρκεί να εκτοξεύουμε συνεχώς απαγορεύσεις στα παιδιά μας. Πρέπει να τους προσφέρουμε και υποκατάστατα σ' όσα κακά προσφέρει ο κόσμος.

Προσπάθησα πιο πάνω να δώσω μερικές από τις παιδευτικές αρχές που συναντούμε στο έργο και τη ζωή των Τριών Ιεραρχών. Δεν αρκέστηκα μόνο σε μια ξερή – τυπική επιλογή ορισμένων τέτοιων παιδευτικών αρχών που θα γίνονταν αποδεκτές από οποιονδήποτε άνθρωπο σ' όποια θρησκεία κι αν ανήκει. Κάτι τέτοιο δεν θα μου το επέτρεπαν ούτε οι πεποιθήσεις μου, ούτε και η ιδιότητά μου. Οι Τρεις Ιεράρχες ήταν πρώτ' απ' όλα Χριστιανοί δάσκαλοι και στόχος τους ήταν η Χριστιανική Παιδεία. Το παιδευτικό τους σύστημα αποσκοπεί στην υλοποίηση του στόχου τους που όπως αναφέραμε είναι η ομοίωση του ανθρώπου με το Θεό. Η ώρα δεν επιτρέπει, να δούμε τις απόψεις τους σε άλλες πτυχές της αγωγής. Έχουν τεκμηριωμένες απόψεις και για την τιμωρία σαν μέσο σωφρονιστικό για την οποία προτείνουν τη συχνότερη απειλή και λιγότερο την εφαρμογή της, και ξεκάθαρες προτάσεις για σωστή αντίκριση της σεξουαλικής αγωγής των νέων στους οποίους συστήνουν γάμο σε νεαρή ηλικία και για άλλα πολλά.

Σαφείς, νομίζω, οι αρχές των Τριών Ιεραρχών σε όσον αφορά τα θέματα Παιδείας και Εκπαίδευσης. Διαχρονικές οι τοποθετήσεις τους. Οι περισσότερες από τις αρχές της αγωγής τους γίνονται δεκτές σήμερα από τα πλείστα Εκπαιδευτικά συστήματα του κόσμου. Τέτοιες αρχές είναι η αρχή της πολυδιάστατης και όχι της μονομερούς αγωγής, η ανθρωπιστική διάσταση της Παιδείας που σημαίνει καλλιέργεια της ψυχής και όχι απλώς συσσώρευση γνώσεων, η αρχή του παραδείγματος των παιδαγωγών, η αρχή της απόκτησης των γνώσεων της Επιστήμης κάθε εποχής, και της επιλογής επαγγέλματος σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα του καθενός, η ανάγκη υποκαταστάτων σ' όσους πειρασμούς προσφέρει η κοινωνία και άλλα.

Ιδιαίτερη όμως απήχηση είχαν, ανέκαθεν, οι αρχές των Τριών



† Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ  
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Ιεραρχών στη δική μας, Ελληνική Παιδεία. Κι είναι χαρακτηριστικό πως κι οι τρεις τους θεωρούνται προστάτες της Ελληνικής Παιδείας. Η απόκτηση, εκ μέρους τους, της Ελληνικής Παιδείας της εποχής τους και η άριστη χρήση της Ελληνικής γλώσσας και της Ελληνικής Φιλοσοφίας, τούς ανέδειξαν πρότυπα της Παιδείας μας.

Οι Τρεις Ιεράρχες στέκουν εκστατικοί μπροστά στις δυνατότητες και τον εκπολιτιστικό χαρακτήρα της Ελληνικής γλώσσας. Ξέρουν πως κάθε λαός εκφράζει με την εθνική του γλώσσα, κατά τρόπον διαφορετικό, τον κόσμο, οργανώνει διαφορετικά τα πιστεύω και τις αρχές του. Βρίσκουν, κι οι τρεις τους, την Ελληνική γλώσσα εξόχως υποβοηθητική για την έκφραση των θείων νοημάτων. Απλό παράδειγμα γι' αυτούς η λέξη άνθρωπος. Από την ετυμολογία της, άνω θρώσκω, βλέπω προς τα άνω, δείχνει και τον προσορισμό τού περιγραφόμενου όντος. Η λατινική λέξη homo, δείχνει την χθόνια, τη γήινη προέλευσή του. Αυτό, βέβαια δεν τους οδηγεί σε υποτίμηση άλλων γλωσσών ή εθνών. Χρησιμοποιούν απλώς τα ελληνικά που τους βοηθούν στο σκοπό τους καλύτερα.

Η στάση και η προτροπή τους προς μίαν Ελληνοχριστιανική Παιδεία, μίαν Παιδεία που να μην απομακρύνεται από τις ιστορικές ρίζες της, θα πρέπει να μας παραδειγματίζει ιδιαίτερα σήμερα, που επιχειρείται, δυστυχώς, μια αποστασιοποίηση από τις συντεταγμένες αυτές.

Με αφορμή την πολυπολιτισμικότητα της κοινωνίας μας, η επιχειρούμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση θέλει να αφαιρέσει από την Παιδεία μας δυο βασικούς της πυλώνες, τον θρησκευτικό και τον εθνικό. Στην έκθεση των επτά «ειδικών» για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση παρουσιάζεται μια σιωπηλή υποτίμηση του μαθήματος των Θρησκευτικών, λόγω της ύπαρξης μερίδας μαθητών με διαφορετική θρησκευτική ταυτότητα. Έχουμε την γνώμη πως δεν μπορεί η Παιδεία μας, σε οποιαδήποτε έκφρασή της, να υποβαθμίζει την θρησκευτική ταυτότητα του μέγιστου τμήματος του Κυπριακού λαού που είναι η Ορθόδοξη Χριστιανική. Οι στόχοι του μαθήματος των Θρησκευτικών είναι η επίτευξη της αρμονικής συνύπαρξης του ανθρώπου με το Θεό, το συνάνθρωπο και τη φύση. Αυτοί οι στόχοι ταυτίζονται, εν πολλοίς, και βοηθούν στην επίτευξη των στόχων μιας δημοκρατικής και ανθρωπίνης Παιδείας. Εξάλλου η Ορθόδοξη Εκκλησία

ουδέποτε υποτίμησε ή υποβάθμισε την πίστη ή την ιδεολογία ακόμα και των διωκτών της. Σεβάστηκε και τα πιστεύω και τις θέσεις τους. Οι προβαλλόμενοι, ως εκ τούτου, λόγοι για παραθεώρηση ή υποτίμηση της Ορθόδοξης Χριστιανικής διάστασης της αγωγής, στα σχολεία μας, δεν ευσταθούν.

Κι από την άλλη η πιο πάνω Επιτροπή αμφισβητεί την δυνατότητα διάπλασης σωστών πολιτών στο πλαίσιο της εθνικής παράδοσης, που την χαρακτηρίζει «συντηρητική και αντιδραστική ελληνοεθνικο-θρησκευτική αγωγή». Παραβλέπουν, τόσο η Επιτροπή, όσο κι αυτοί που βρίσκονται πίσω της, πώς διαπλάστηκαν αυτοί που κράτησαν Ελληνικό τον τόπο κι αυτοί που τον απάλλαξαν από την ξένη κυριαρχία, δίνοντας και το αίμα τους για το σκοπό αυτό.

Τα όσα αφελληνιστικά μέσα χρησιμοποίησαν κατά καιρούς οι διάφοροι κατακτητές, φαίνεται ότι υιοθετούνται σήμερα από εκείνους που είναι εντεταλμένοι για τη διατήρηση της αυτοσυνειδησίας του λαού μας. Οφείλουμε όλοι να διαφυλάξουμε ως κόρη οφθαλμού την Παιδεία μας που βασίζεται στα Ελληνοχριστιανικά ιδεώδη, όπως αυτά βιώθηκαν και καλλιεργήθηκαν από τους Τρεις Ιεράρχες, αλλά και από τη φάλαγγα όλων των προγόνων μας.

Οφείλουμε, ακόμα, να αγρυπνούμε και για τη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης και της προσφερόμενης ύλης της Ελληνικής ιστορίας στα παιδιά μας. Αν αρθεί η ιστορική μνήμη θα εξανδραποδισθούμε. Θα γίνουμε έρμαια στα χέρια ανθρώπων που δεν έχουν ιστορικό υπόβαθρο, διαθέτουν όμως υλική ισχύ για να κυριαρχούν στο σύγχρονο, χωρίς αξίες, κόσμο.

Η ορθή στάση μας συνιστά οφειλή προς τους Τρεις Ιεράρχες που τιμούμε σήμερα.

Οι Τρεις Ιεράρχες έζησαν σε μια εποχή με φοβερά αδιέξοδα για τους ανθρώπους. Ο δ' - ε' αιώνας, η εποχή τους, είναι περίοδος κοσμογονικών εξελίξεων. Στην περίοδο αυτή σημειώθηκε είσοδος σ' ένα νέο κόσμο, λόγω της κατάρρευσης της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και της στροφής σε μια νέα πολιτική κονίστρα, την Ανατολή. Υπήρξαν τότε έντονες πνευματικές ανησυχίες, λόγω και των δογματικών διενέξεων, αποπροσανατολισμός λόγω των αιρέσεων, αστάθεια πολιτική και κοινωνική. Σ' αυτήν ακριβώς την

εποχή φάνηκαν οι Τρεις Ιεράρχες ως πρωτοπόροι, φωτισμένοι ιδεολόγοι που κατάφεραν να βγάλουν τους ανθρώπους από τα φοβερά τους αδιέξοδα και να τους οδηγήσουν μέσω των δρόμων που αυτοί χάραξαν, στην αλήθεια και τη ζωή.

Αυτό δεν έγινε χωρίς δυσκολίες και θυσίες. Εξορίες, διωγμοί, εκθρονίσεις από τους επισκοπικούς θρόνους τους, στερήσεις και πολλά άλλα, ήταν το τίμημα που κατέβαλαν για το θάρρος και τις ιδέες τους. Ο συντηρητισμός προβάλλει πάντα αντίσταση. Το μαρτυρά η Ιστορία: Το κήρυγμα του σταυρού, θεωρήθηκε αρχικά μωρία και σκάνδαλο. Όσους είπαν πως η γη κινείται, τους πήραν για τρελλούς.

Η μοίρα όσων δρουν στα μεταίχμια των εποχών και προβάλλουν νέες αξίες και τέμνουν νέους δρόμους, είναι να γίνονται μάρτυρες. Το παλαιό ζητά το φόρο του αίματος από το νέο προτού να υποχρεωθεί να του παραχωρήσει τη θέση του.

Τελικά οι Τρεις Ιεράρχες υπερίσχυσαν κι οι αρχές τους επεκράτησαν μέχρι σήμερα. Καλούμαστε κι εμείς, πούμαστε ταγμένοι στην υπηρεσία της Παιδείας, είτε άμεσα ως Εκκλησία και λειτουργοί της Παιδείας, είτε έμμεσα ως γονιοί, να βαδίσουμε στα βήματά τους. Να γίνουμε κι εμείς πρωτοπόροι στον τομέα της Παιδείας, εκσυγχρονίζοντας τα μέσα, τις μεθόδους και τις επί μέρους επιδιώξεις μας προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος που πρέπει νάναι αμετάθετος, εκείνος που και οι Τρεις Ιεράρχες είχαν: «Το ομοιωθήναι ανθρώπους τω Θεώ», αλλά και το «παραμείναι Έλληνας».

Θα υπάρξουν δυσκολίες και αντιδράσεις. Μα μόνο έτσι το μέλλον θα προβάλλει με υποσχέσεις για τα παιδιά μας και τον τόπο μας. Κι είναι αυξημένες οι υποχρεώσεις μας. Και για τα παιδιά μας, αλλά και για την πατρίδα μας.